Tom 16/2024, ss. 69-95
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2024.16(4)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Wojciech Góralski
Akademia Mazowiecka w Płocku
ORCID: 0000-0001-6548-4120

„Ecclesia semper reformanada". Potrydenckie i późniejsze synody płockie

„Ecclesia semper reformanada". The post-Tridentine and later Płock synods

Streszczenie

W historii ustawodawstwa synodalnego istotnym momentem zwrotnym był Sobór Trydencki (1545-1563). Zapoczątkowana wówczas reforma i odnowa Kościoła stała się wyzwaniem dla poszczególnych Kościołów lokalnych, a także dla prowincji kościelnych i diecezji. Głównym i sprawdzonym instrumentem, za pomocą którego miała być realizowana posoborowa reforma i odnowa, wskazanym przez sam Sobór (Sess. 24, c. 2 de ref.), były synody: prowincjonalny i diecezjalny. Dotyczyło to również Kościoła w Polsce, który oficjalnie przyjął dokumenty soborowe na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie 19 maja 1577 r.

Złożony i – jak się okazało – długotrwały proces przyswajania reformy trydenckiej przez diecezję płocką rozpoczął się za rządów biskupa Piotra Dunina Wolskiego, a w szczególności biskupa Wojciecha Baranowskiego (1591-1607). Ich następcy kontynuowali to dzieło, starając się utrwalić i wdrożyć to, co z niemałym trudem udało się osiągnąć wspomnianym reformatorom posoborowej reformy.

Dzieło odnowy i reformy (na drodze synodalnej) kontynuowali biskupi: Marcin Szyszkowski, Stanisław Łubieński, Karol Ferdynanda Waza, Andrzej Chryzostom Załuski, Andrzej Stanisław Kostka Załuski, Michał Jerzy Poniatowski, Antoni Julian Nowowiejski (już za rządów KPK z 1917 r.) oraz Zygmunt Kamiński i Piotr Libera (za rządów KPK z 1983 r.).

Słowa kluczowe: synod, diecezja płocka, biskup, reforma i odnowa, statuty synodalne, reforma i odnowa.

Summary

In the history of synodal legislation, the Council of Trent (1545-1563) was a significant turning point The reform and renewal of the Church initiated at that time became a challenge for individual local Churches, as well as for ecclesiastical provinces and dioceses. The main and well-proven instrument through which the post-conciliar reform and renewal was to be carried out, indicated by the Council itself (Sess. 24, c. 2 de ref.), were synods: provincial and diocesan. This also applied to the Church in Poland, which officially accepted the council documents at the provincial synod in Piotrków on 19 May 1577.

The complex and – as it turned out – long-term process of assimilating the Tridentine reform by the Płock diocese began during the reign of Bishop Piotr Dunin Wolski and, in particular, Bishop Wojciech Baranowski (1581-1607). Their successors continued this work, trying to consolidate and implement what the aforementioned reformers of the post-conciliar reform had managed to achieve with considerable difficulty.

The work of renewal and reform (on the synodal path) was continued by bishops: Marcin Szyszkowski, Stanisław Łubieński, Karol Ferdynanda Waza, Andrzej Chryzostom Załuski, Andrzej Stanisław Kostka Załuski, Michał Jerzy Poniatowski, Antoni Julian Nowowiejski (already under the rule of the CPC from 1917) and Zygmunt Kamiński and Piotr Libera (under the rule of the CPC from 1983).

Keywords: synod, Płock diocese, bishop, synodal statutes, reform and renewal.

Wstęp

Nakreślony przez Sobór Trydencki (1545-1563) proces recepcji reformy i odnowy, w diecezji płockiej rozpoczął się od synodów biskupa Piotra Dunin Wolskiego (1577-1590), a w szczególności biskupa Wojciecha Baranowskiego (1591-1607) i był kontynuowany przez Marcina Szyszkowskiego (1607-1616), Stanisława Łubieńskiego (1627-1640), Karola Ferdynanda Wazę (1640-1655), Andrzeja Chryzostoma Załuskiego (1692-1699) i Andrzeja Stanisława Kostkę Załuskiego (1723-1736).

Po długiej przerwie, w okresie międzywojennym, synody odbyły się za rządów diecezją bp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1908-1941), a po drugiej wojnie światowej za biskupa Zygmunta Kamińskiego (1984-1999) i biskupa Piotra Libery (od 2007-2022)[1].

1. Początek reformy za biskupa Piotra Dunin Wolskiego i biskupa Wojciecha Baranowskiego

Wprawdzie powodzenie reformacji na Mazowszu nie rokowało większych nadziei, nie oznaczało to jednak, że problem ten w diecezji płockiej nie istniał. Występowała bowiem przynajmniej groźba rozszerzenia się wyznania na te tereny, a sytuacja ogólnokrajowa zdawała się skłaniać do podejmowania działań przynajmniej prewencyjnych. Coraz ostrzej przy tym zdawano sobie sprawę, że właściwym antidotum przeciwko reformacji będzie rzetelna naprawa Kościoła. Nie podjął jej jednak w szerszym zakresie biskup Andrzej Noskowski (1546-1567), którego trzy zgromadzenia synodalne (1551,1557,1565), będące odpowiedzią za zapowiedzi synodów prowincjalnych, stanowiły bardziej wyraz troski

[1] Zob. W. Góralski, *Synody płockie – historia i współczesność*, „Notatki Płockie" 35 (1991), nr 1, s. 21-24.

o reformę ze strony gremium kapitulnego niż przejaw reformatorskiej gorliwości samego biskupa[2].

Nie okazał też oczekiwanej przez kapitułę gorliwości biskup Piotr Myszkowski (1565-1577), zdecydowany przeciwnik reformy[3]. Odprawiony przez niego synod (1577) był jednak, jak oceniła kapituła, owocny[4].

Właściwy krok zmierzający do urzeczywistniania reformy trydenckiej w diecezji poczynił dopiero kolejny biskup płocki, Piotr Dunin Wolski (1577-1590). Ten humanista, polityk i dyplomata, wychowanek uniwersytetu w Padwie, mający za sobą kilkunastoletni pobyt w Hiszpanii, należący jeszcze do generacji biskupów wyrosłych w atmosferze przedtrydenckiej, zmobilizowany postanowieniami synodu piotrkowskiego z 1577 roku, podjął zdecydowaną próbę recepcji uchwał trydenckich podczas zwołanych przez siebie dwóch synodów diecezjalnych: w 1586 i 1589 roku[5].

Synod cząstkowy z 1586 roku[6], uznawany jako pierwszy w diecezji, który zajął się wdrażaniem dekretów trydenckich, odbył się pod nieobecność biskupa. Jakkolwiek nie stał się jeszcze refleksem pełnego i wszechstronnego ustawodawstwa potrydenckiego, to jednak przyjęto na nim uchwały soborowe oraz wykonano dekret *Tridentinum* w sprawie przysięgi obediencyjnej i wyznania wiary beneficjatów[7].

Otwarta już, choć jeszcze niezbyt szeroko, droga do penetracji dekretów trydenckich do ustawodawstwa diecezjalnego

---

2 W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku do rozbiorów*, „Studia Płockie" 3 (1975), s. 162-163.

3 Tamże, s. 163.

4 Tamże.

5 Zob. D. Kisiel, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji płockiej*, Pułtusk 2004, s. 65; W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody w okresie potrydenckim (szkic do badań nad recepcją soboru trydenckiego w świetle ustawodawstwa synodów diecezjalnych)*, „Studia Płockie" 14 (1986), s. 165; Tenże, *Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 13 (1985), s. 122-123.

6 *Synod z 1586 roku*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6: *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 266-275.

7 Zob. W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku do rozbiorów*, „Studia Płockie" 3 (1975) s. 164.

sprawiła, że drugi synod cząstkowy Wolskiego, odbyty trzy lata później (1589)[8], stał się jeszcze silniejszym ogniwem owego procesu. Osobliwością statutów synodu jest jego forma w postaci tzw. *monitorium* (rozporządzenie synodalne), ogłoszonego na 18 dni przed otwarciem synodu.

Obok charakteru reformistycznego, jaki zamierzano nadać statutom, zwłaszcza w dziedzinie duszpasterstwa oraz troski o poziom życia religijno-moralnego kleru i wiernych, *monitorium* Wolskiego miało spełnić jednocześnie inny cel: dostarczyć duchowieństwu, głównie parafialnemu, praktyczny zbiór najważniejszych przepisów prawa diecezjalnego, opartego na dekretach Soboru Trydenckiego[9].

Dalszemu biegowi wprowadzania w życie diecezji postanowień *Tridentinum* dobrze wróżyło objęcie stolicy biskupiej przez Wojciecha Baranowskiego (1591-1607). Ten zdecydowany zwolennik reformy, inicjator osobistego wizytowania diecezji, rozpoczął na szerszą skalę realizację przemian trydenckich.

Obszerne statuty synodu z 1593 roku[10], obficie oparte przede wszystkim na dekretach trydenckich oraz postanowieniach synodu piotrkowskiego z 1577 roku, posiadające charakter typowo reformistyczny, stanowiły zdecydowany krok naprzód w procesie reformy i odnowy Kościoła płockiego. Wiele norm i dyrektyw synodu znamionuje charakter duszpasterski, wskazujący na konieczność ukierunkowania życia i posługi kapłana ku odpowiedzialności za wiernych. Podobne znamię noszą na sobie postanowienia w zakresie sprawowania sakramentów, obowiązków

[8] *Rozporządzenie synodalne z 1589 r.*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 279-291.

[9] W. Góralski, *Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku*, Płock 1983, s. 79-82; Tenże, *Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej – stan badań oraz postulaty badawcze*, „Studia Płockie" 7 (1979), s. 183.

[10] *Synodus dioecesana Plocensis Anno MDXCIII celebranta, praesidente Reverendissmo D. Alberto Baranowski D.G. Episcopo Plocensi*, Ceacoviae, Typis Andreae Petricovii, Anno dni MDXCIII (1593); *Akta synodu z 1593 r.*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 295-355.

beneficjatów, spraw liturgicznych, nauczania czy odnowy życia religijno-moralnego wiernych[11].

Odnowie duszpasterstwa miało służyć reaktywowanie przez synod dekanatów i mianowanie dziekanów, podobnie jak wprowadzenie wizytacji dziekańskich w parafiach oraz kongregacji dekanalnych duchowieństwa. Niemałe znaczenie miała również odłożona na synodzie Wolskiego sprawa fundacji i erekcji seminarium duchownego, powołanego do życia w 1594 roku w Pułtusku, powierzonego jezuitom[12].

Starannie przygotowany i uwzględniający potrzeby kleru i wiernych, potrydencki zbiór statutów biskupa Baranowskiego, choć trudno uznać za wyczerpującą kodyfikację prawa diecezjalnego, z powodzeniem mógł spełniać rolę praktycznej kolekcji tego prawa, opartego na dyspozycjach *Tridentinum* i postanowieniach synodu prowincjalnego z 1577 roku[13]. Nie bez znaczenia pozostawały także uchwały administracyjne synodu[14].

Drugi synod Baranowskiego, nieco opóźniony, zwołany w 1603 roku[15], odbyty w pośpiechu z uwagi na panującą w Płocku epidemię, miał charakter typowo uzupełniający i drugorzędny. Jego finalnym rezultatem były statuty ujęte w czterech krótkich rozdziałach poświęconych karności duchowieństwa, służbie Bożej, immunitetowi kościołów i majątkom po zmarłych duchownych. Nie doszło natomiast do szerszego omówienia na tym zgromadzeniu synodalnym wielu ważnych spraw nurtujących diecezję[16].

Niewątpliwie, podwaliny położone przez obu rządców diecezji, w szczególności przez przyszłego arcybiskupa

[11] W. Góralski, *Reformistyczne synody* płockie, op. cit., s. 129.

[12] Tamże, s. 130; W. Góralski, *Odnowa duszpasterska w diecezji płockiej w świetle synodu z 1593 r.* „Studia Płockie" 10 (1982), s. 115-131.

[13] W. Góralski, *Reformistyczne synody* płockie, op. cit., s. 132-133; Tenże, *Odnowa duszpasterska w diecezji płockiej*, pop. cit., s. 131.

[14] W. Góralski, *Uchwały administracyjne synodu płockiego z 1593 r.* „Prawo Kanoniczne" 25 (1982), nr 1-2, s. 114-120.

[15] *Synodus Dioecesana Plocensis II a Reverendissimo Domino Alberto Baranowski, Episcopo Plocensi, habita Anno Domini MDCIII*, Cracoviae, in Officina Andreae Petricovii, Anno Domini 1604.

[16] W. Góralski, *Reformistyczne synody płockie*, op. cit., s. 142.

gnieźnieńskiego, pod nowy, potrydencki model Kościoła i funkcjonowanie diecezji oparte na dekretach *Tridentinum*, ułatwiły ich następcom zadanie kontynuowania rozpoczętego dzieła.

2. Aktywność reformatorska biskupa Marcina Szyszkowskiego i biskupa Stanisława Łubieńskiego

Odbyta w 1608 roku przez następcę biskupa Baranowskiego, starannie wykształconego w Krakowie, Padwie i Bolonii, biskupa Marcina Szyszkowskiego (1607-1616), późniejszego biskupa krakowskiego, kongregacja dziekanów, utorowała drogę do synodu diecezjalnego, który odbył się w 1612 roku w Płocku. Uchwały tego zgromadzenia nie zachowały się; najprawdopodobniej nie zostały jednak ograniczone jedynie do uchwalenia kontrybucji na wojnę moskiewską, w relacji Szyszkowskiego do Rzymu z 1614 roku znalazła się bowiem prośba o papieskie zatwierdzenie uchwał synodalnych, które miał przedłożyć prokurator *ad visitanda limina*[17].

Dzieło reformy posoborowej posunął naprzód gorliwy rządca diecezji, wykształcony w Grazu i Perugii erudyta, autor licznych prac historycznych, przedstawiciel już drugiego pokolenia biskupów potrydenckich, Stanisław Łubieński (1627-1640)[18], który odbył dwa synody: w 1632 i 1634 roku. Zgromadzenia te spełniły nie tylko – w pewnej mierze – realizację postulatów *Tridentinum*, lecz stanowiły również kontynuację pierwszych synodów potrydenckich w diecezji. Nietrudno w nich dostrzec echo reformistycznego synodu biskupa Baranowskiego z 1593 roku[19].

[17] W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, s. 175; D. Kisiel, *Recepcja reformy trydenckiej*, op. cit., s. 82-83.

[18] Zob. W. Czapliński, *Łubieński Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków -Gdańsk 1973, s. 498-501.

[19] Zob. A. Łuczkowski, *Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632*, Roma 1981, s. 36-44.

Synod z 1632 roku, wydany w tymże roku[20], miał charakter na wskroś reformatorski. Czerpiąc przede wszystkim z dekretów Soboru Trydenckiego, potrydenckich konstytucji papieży, polskich synodów prowincjonalnych oraz tradycji diecezjalnej, ustawodawca zamierzał dostarczyć duchowieństwu skodyfikowany zbiór prawa diecezjalnego. Pragnąc jednocześnie, jak sam stwierdza, kontynuować reformę trydencką, zaznaczył, iż wymaga ona zdecydowanych działań w wielu obszarach życia diecezjalnego. Głównymi wątkami tematycznymi statutów synodalnych były: dyscyplina duchowieństwa szkolnictwo i sprawy majątkowe. Na uwagę zasługują również uchwały dotyczące polecenia nabywania i studiowania przez duchowieństwo statutów synodalnych, w szczególności *Pastoralnej* kard. Bernarda Maciejowskiego[21], oraz zbioru konstytucji synodalnych prymasa Jana Wężyka z 1630 roku[22].

Jakkolwiek pierwszy synod biskupa Łubieńskiego stanowi cenne ogniwo w trwającym w XVII stuleciu procesie recepcji *Tridentinum*, trudno uznać jego statuty za pełną kodyfikację prawa diecezjalnego[23].

[20] *Synodus Dioecesana Plocensis, ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Stanislao Łubieński, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Plocensi, in sua Ecclesia Cathedrali, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Secundo, tribus diebus ultimis Aprilis, cum universo Dioecesis Clero celebrata, Varsaviae, in Officina Ioannis Rossowski, S.R.M. Typographi, Anno Domini 1632.*

[21] Chodzi o dzieło: *Epistola pastoralis ad Parochos Dioecesis Cracovien. Bernardus Maciejowski, Dei gratia Episcopus Cracovien. Dux Severien.*, w: *Constitutiones Synodi Dioecesanae Cracoviensis, celebratae Anno Domini M.DC.I, X. Kal. Iunii, Cracoviae in Officina Architypogr. Regia Lazari, Anno Dni M.DC.I.*

[22] Chodzi o zbiór: *Constitiutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium authoritate synodi provincialis Gembicianae per deputatos recognitae, iussu vero et opera [...] Ioannis Wężyk [...] editae,* Cracoviae 1630; Zob. *Synody biskupa Stanisława Łubieńskiego 1627-1640* …, art. cyt., s. 153.

[23] A. Łuczkowski, *Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632*, op. cit., s. 95; Zob. także W. Góralski, *Albin Łuczkowski, Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632, Roma 1981. Pontificia Studiorum Universitas A.S. Thomae Aq. In Urbe, Facultas Iuris Canonici, ss. 100* (rec.), „Miesięcznik Pasterski Płocki" 73 (1988), nr 1-3, s. 54.

Drugi synod Łubieńskiego, a ściśle „conventio seu congregatio generalis ad normam synodi dioecesanae"[24] miał się odbyć w związku ze zwołanym na 13 listopada do Warszawy synodem prowincjalnym. Wątpliwość, czy zapowiedziana kongregacja odbyła się i czy można jej przyznać charakter synodu, wyjaśnia sprawozdanie ze stanu diecezji, datowane na 8 marca 1636 roku złożone Stolicy Apostolskiej. Z relacji tej wynika także, iż na synodzie pułtuskim z 1634 roku nie powzięto żadnych statutów, lecz jedynie uchwały co do porządku dziennego zapowiedzianego synodu prowincjalnego[25].

3. Wkład w dzieło reformy kolejnych biskupów XVII wieku: Karola Ferdynanda Wazy i Andrzeja Chryzostoma Załuskiego

Jakkolwiek w początkach XVII wieku reforma trydencka nie była wprowadzana z pełną konsekwencją, to jednak ogólny stan diecezji, która doznała w tym okresie znacznego wzmocnienia organizacyjnego, uznać można za korzystny. Zdaje się też przemawiać za tym coraz większe zaangażowanie kleru w wypełnianiu powinności duszpasterskich, aktywność rozwijających się zakonów (m.in. kolegiów jezuickich), upowszechnienie podstawowych praktyk religijnych czy masowa katechizacja[26]. Dokonujące się wówczas przemiany przebiegały w warunkach dość normalnych, nie licząc zniszczeń wojennych z 1629 roku (w wojnie ze Szwecją) oraz powracających epidemii, przemarszów własnych wojsk

[24] A. Łuczkowski, *Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632*, op. cit., s. 95; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum w diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 45 (2017), s. 62-63.

[25] *Synody biskupa Stanisława Łubieńskiego 1627-1640*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 155; D. Kisiel, *Recepcja reformy trydenckiej*, op. cit., s. 89; Por. W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s. 177-178; W. Góralski, *Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej*, op. cit., s. 124-125; Tenże, *Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej*, op. cit., s. 184.

[26] W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s.182.

i napięć ogólnokrajowych. Tego rodzaju sytuacja zmieniła się radykalnie dopiero około połowy XVII stulecia[27].

Do odbycia kolejnego synodu diecezjalnego doszło za rządów diecezją przez księcia Karola Ferdynanda Wazy (1640-1655). Zwołane przezeń do Płocka na 22 września 1643 roku zgromadzenie synodalne, stanowiło dalsze ogniwo w procesie odnowy i reformy potrydenckiej. Bezpośrednim powodem decyzji biskupa była okoliczność zapowiedzianego przez prymasa Stanisława Łubieńskiego synodu prowincjalnego (w Warszawie)[28].

Już w okólniku konwokacyjnym biskup płocki zaznaczył, iż od dawna nosił się z zamiarem zwołania synodu w celu realizowania postanowień Soboru Trydenckiego, a także zmodyfikowania postanowień poprzednich synodów, akcentując przy tym potrzebę podniesienia poziomu życia moralnego i umysłowego duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, udoskonalenia kultu Bożego oraz zadbania o stan kościołów i kaplic[29].

Ogłaszając zgromadzenie synodalne, rządca diecezji nakazał jednocześnie zwołanie na 3 września kongregacji dekanalnych w poszczególnych dekanatach w celu zbadania stanu tych ostatnich, z którego to stanu miały być złożone sprawozdania podczas obrad synodalnych. Uzyskany w ten sposób materiał sprawozdawczy, przeanalizowany na kongregacjach dekanalnych, dziekani mieli przedstawić na synodzie[30].

---

27 W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody*, op. cit., s. 168; Tenże, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 64.

28 Tenże, *Synody w historii Kościoła w Polsce*, „Studia Płockie" 27 (1999), s. 152.

29 *Constitutiones et Decreta in Dioecesana Synodo Plocensi, quam pro Serenissimo Principe ac Reverendissimo Dno Domino Carolo Ferdinando Dei gratia Principe Poloniae et Sveciae Episcopo Plocensi [...] Perillustris et Adm. Reverenus D. Siumon Kołudzki Praepositus Gnesnen., Scholasticus Vladislavien., Custos Plocen. Canonicus Cracovien., S.R.M. Secretrarius cum universo Dioecesis clero in ecclesia cathedrali Plocensi habuit Anno Dni M.DCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus condita* [bm i rw], k. A2-A7; *Synod księcia Karola Ferdynanda z 1643 r.*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 157.

30 K. Ziółkowski, *Synod płocki z 1643 roku*, Lublin 1988 (mps w Bibl. KUL JP II), s. 68-69; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit, s. 65.

Obszerne statuty synodalne, ujęte w 37 artykułach, czerpały swoją treść z dekretów Soboru Trydenckiego, przedtrydenckich i potrydenckich dekretów Stolicy Apostolskiej, statutów rodzimych synodów prowincjalnych, *Pastoralnej* Bernarda Maciejowskiego oraz z wcześniejszych synodów płockich[31]. Analiza treści statutów pozwala wskazać następujące grupy tematyczne: obrona wiary katolickiej, beneficja i obowiązki beneficjatów, sakramenty, inne formy kultu Bożego, miejsca i czasy święte, karność kapłańska, urzędy diecezjalne, zakony, rezerwaty[32].

Pokaźny zbiór statutów, normujący dość szczegółowo liczne sfery życia diecezjalnego, nie wyszedł jednak poza krąg jedynie najważniejszych potrzeb, wymagających jak najszybszego uregulowania, a tym samym nie stanowił wyczerpującej kodyfikacji prawa diecezjalnego. Mógł jednak z powodzeniem służyć pomocą jako praktyczne kompendium dla duchowieństwa w jego pracy duszpasterskiej[33].

Po trudnym okresie, nie tylko zresztą dla diecezji płockiej, który nastąpił w drugiej połowie XVII stulecia, w procesie urzeczywistniania reformy dostrzega się wyraźny regres[34].

Energiczne dzieło odbudowy struktur diecezji oraz kontynuowania przerwanej odnowy podjął biskup Andrzeja Chryzostoma Załuski (1692-1699), uprzedni biskup kijowski, późniejszy biskup warmiński[35], zaliczany do najbardziej zaangażowanych biskupów płockich w dzieło odnowy i reformy[36].

Po zarządzeniu odbycia nadzwyczajnych kongregacji dekanalnych pod przewodnictwem swojego delegata oraz po

[31] K. Ziółkowski, *Synod płocki z 1643 roku*, op. cit., s. 94-134; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 65.

[32] Zob. K. Ziółkowski, *Synod płocki z 1643 roku*, op. cit., s. 135-231; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 65-66.

[33] K. Ziółkowski, *Synod płocki z 1643 roku*, op. cit., s. 271 i 279.

[34] Zob. W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s.184-185.

[35] Zob. W. Góralski, *Obsada biskupstwa płockiego z 1692 r. z nominacji Jana III Sobieskiego*, „Notatki Płockie" 26 (1982), nr 1/110, s. 20-24. Tenże, *Andrzej Chryzostom Załuski, biskup płocki 1692-1698. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej*, Warszawa 1987, s. 31-35.

[36] Zob. W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s. 186.

przeprowadzeniu wizytacji kapituły katedralnej i kapituły kolegiackiej pułtuskiej oraz podjęciu wielu innych przedsięwzięć reformatorskich (m.in. wizytacji generalnej), rządca diecezji zdecydowanie przystąpił do porządkowania nabrzmiałych w niej spraw.

Dopełnieniem i niejako naturalnym zwieńczeniem reformatorskich poczynań gorliwego biskupa płockiego stał się synod diecezjalny odbyty w Pułtusku w dniach 17-18 czerwca 1698 roku, po 55 latach od synodu Karola Ferdynanda Wazy. Myśl o zwołaniu synodu, nurtująca Załuskiego już od pierwszych lat zasiadania na stolicy biskupiej, dopiero teraz mogła zostać zrealizowana, wcześniej bowiem natrafiała na przeszkody związane z zaangażowaniem tego hierarchy w sprawy państwa polskiego (absorbujący okres bezkrólewia po śmierci Jana III Sobieskiego, która nastąpiła w 1696 roku)[37].

Owocem dwudniowych obrad synodalnych są obszerne statuty przyjęte jednomyślnie przez uczestników tego zgromadzenia[38], obejmujące 28 rozdziałów, podzielonych na artykuły. W części pierwszej znalazły się normy dotyczące sakramentów i innych form kultu Bożego oraz sprawy duszpasterskie i majątkowe. Natomiast część druga zawiera w zasadzie normy odnoszące się do obowiązków duchowieństwa (zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego) oraz do spraw sądowych. Dokładniejsza eksploracja obfitej treści statutów upoważnia do wyodrębnienia następujących grup tematycznych: obowiązki beneficjantów, służba Boża, karność kapłańska, kapituły, zakony, życie chrześcijańskie, sprawy majątkowe, sprawy sądowe[39].

[37] W. Góralski, *Andrzej Chryzostom Załuski, biskup płocki*, s. 110; Zob. W. Gapiński, *Synod diecezji płockiej z 1698 r.*, „Studia Płockie" 6 (1978), s. 156.

[38] *Statuty synodu płockiego bpa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 roku*, wyd. W. Góralski, Płock 1984 (*Statuta synodalna Plocensis Dioecesis MDCXCVIII*); *Synod biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r.*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 163-168; W. Góralski, *Nieznane statuty synodu płockiego z 1698 r.*, „Prawo Kanoniczne" 26 (1983), nr 3-4, s. 101-111.

[39] W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody*, op. cit., s. 184; Tenże, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 69.

Sięgnięcie do postanowień Soboru Trydenckiego, szerokie osadzenie dyspozycji synodalnych w rodzimym ustawodawstwie prowincjalnym, oparcie się na wielu własnych wcześniejszych aktach prawnych (dobrze sprawdzonych), wola zaradzenia aktualnym potrzebom diecezjalnym dostrzeżonym podczas wizytacji, wreszcie doskonała redakcja doświadczonego praktyka w osobie kanclerza biskupiego – „to najbardziej uderzające walory statutów synodu z 1698 roku, który stanowił spotęgowane echo Soboru Trydenckiego"[40].

Brak wydania drukiem statutów synodalnych oraz rychłe przejście Załuskiego na Warmię sprawiły, że synod nie odegrał, niestety, poważniejszej roli[41].

4. Nurt odnowy i reformy biskupów Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego i Michała Jerzego Poniatowskiego w XVIII stuleciu

Odbudowującą się powoli, nieco wzmocnioną i zreorganizowaną diecezję, choć nadal borykającą się z wieloma trudnościami i problemami wewnętrznymi, przejął po Andrzeju Chryzostomie Załuskim jego przyrodni brat, Ludwik Bartłomiej Załuski (1699-1721), dotychczasowy sufragan przemyski. Diecezja znajdowała się wówczas w warunkach bardzo trudnych z powodu III wojny północnej prowadzonej ze Szwecją, klęski nieurodzajów, głodu i epidemii oraz przetaczającej się przez Mazowsze powodzi[42].

W znacznie korzystniejszych, polepszających się warunkach, choć nadal niełatwych, gdy skończył się długi, trudny i dramatyczny okres w dziejach diecezji, rządy w niej objął niespełna

[40] W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody*, op. cot., s. 184-185; Tenże, *Recepcja Tridentinum*, op. cot., s. 69-70.

[41] W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s. 191; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 70.

[42] Zob. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)*, w: *Dzieje Płocka*, t. 1: *Historia miasta do 1793 roku*, wyd. 3, red. M. Kallas, Płock 2000, s. s. 164-165.

28-letni Andrzej Stanisław Kostka Załuski (1723-1736), starannie wykształcony w Rzymie (doktor obojga praw), późniejszy biskup łucki, następnie chełmiński, wreszcie krakowski, wybitny przedstawiciel wczesnego oświecenia w Polce.

Szczególnym dziełem reformatorskim nowego biskupa był synod diecezjalny zwołany do Pułtuska na 4 sierpnia 1733 roku, jak się okazało, ostatni w okresie przedrozbiorowym. Wydane dwa lata później obszerne statuty synodalne szeroko regulowały niemal całokształt spraw z zakresu życia diecezjalnego[43]. Przedmiot tej regulacji generalnie można sprowadzić do następujących obszarów: obrona wiary, obowiązki beneficjantów, nauczanie wiernych i seminaria, posługiwanie sakramentalne i inne formy kultu Bożego, życie duchownych i zakonników, miejsca święte, karność kapłańska, życie chrześcijańskie, sprawy majątkowe, sprawy sądowe[44]. Całokształt norm synodalnych, utrzymanych w duchu reformy trydenckiej, można uznać za udaną próbę kodyfikacji prawa diecezjalnego w duchu soborowym[45]. Należy zauważyć, że korzystając obficie z norm trydenckich, redaktorzy statutów synodalnych wykazali daleko idącą samodzielność w ich przystosowywaniu do warunków diecezjalnych[46].

Biskupem, który okazał się kontynuatorem reformatorskich zabiegów swoich poprzedników, był Michał Jerzy Poniatowski (1773-1785), najmłodszy brat króla Stanisława Augusta i podpora jego stronnictwa, członek Rady Nieustającej, prezes

[43] *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanae Plocensis sub Illustrissimo Excellentissimo Reverendissimo Domino D. Andrea Stanislao Kostka in Załuskie Załuski Dei et Apostolicae gratia Episcopo Plocensi […] Pultoviae Anno Domini MDCCXXXIII, Die 4 Augusti celebratae, Varsaviae, Typis Collegii Regii Societatis Jesu, Anno D. 1735*; *Synod biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1733 r.*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, op. cit., s. 169-176.

[44] T. Kozłowski, *Synod płocki z 1733 roku. Studium historyczno-prawne*, Lublin-Płock 1995 (mps w Bibl. KUL JP II), s. 151; Por. J. Surmacz, *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, „Studia Płockie" 4 (1976), s. 159; W. Góralski, *Eucharystia w statutach synodu płockiego z 1733 roku*, „Prawo Kanoniczne" 30 (1987), nr 3-4, s. 49-62.

[45] W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 72.

[46] Tamże, s. 73; Zob. także J. Surmacz, *Ostatni synod płocki*, op. cit., s. 149-150; T. Kozłowski, *Synod płocki z 1733 roku*, op. cit., s. 88-105; W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody*, op. cit., s. 185.

Komisji Edukacji Narodowej, uprzednio koadiutor biskupa Szeptyckiego, późniejszy arcybiskup gnieźnieński. Otwierając nową epokę w dziejach diecezji płockiej, ten utalentowany organizator i administrator, a przy tym światły i otwarty na zdobycze swojej epoki hierarcha, zaprezentował nowy system rządów biskupich polegający w znacznym stopniu na jego osobistej działalności pasterskiej[47]; podjął bardzo szeroko zakrojoną działalność reformatorską[48]. Na kierunki przeprowadzanych reform wskazują jego liczne zarządzenia administracyjne oraz programy duszpasterskie, zawarte w wydanych w 1785 roku przez Wiktora Wargockiego *Rozrządzeniach* Poniatowskiego[49].

Mając na uwadze tak szeroko zakrojoną aktywność reformatorską biskupa płockiego, może dziwić to, że nie sięgnął w niej do dobrze sprawdzonego narzędzia odnowy, jakim był (i nadal pozostaje) synod. Otóż najprawdopodobniej nosił się z takim zamiarem, na co zdaje się wskazywać wzmianka w jego relacji do Rzymu z 1778 roku o tym, że synod diecezjalny ma zamiar zwołać w przyszłym roku[50]. Jego następca zaś, w relacji z 1786 roku do Rzymu wspomniał, że zwołanie synodu jest nie tylko trudne, ale i niewskazane ze względu na nastroje szlachty, poprzestanie więc jedynie na zwołaniu kongregacji dziekanów, a postanowieniom ogłoszonym na tej kongregacji nada moc statutów synodalnych"[51].

Okres rządów Krzysztofa Hilarego Szembeka stanowi koniec dziejów diecezji płockiej w Polsce niepodległej i otwiera nowy, ponury rozdział w tejże historii. Drugi rozbiór Polski (1793)

[47] W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s. 209; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 74-75.

[48] Zob. M. Grzybowski, *Życie religijno-moralne w diecezji płockiej w czasach rządów bpa M.J. Poniatowskiego* (1773-1785), „Studia Płockie" 4 (1976), s. 105-111; Tenże, *Formacja intelektualna i moralna duchowieństwa diecezji płockiej w czasach rządów bp. M.J. Poniatowskiego (1773-1785)*, „Studia Pockie" 4 (1976), s. 77-81.

[49] *Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego, etc. do diecezji płockiej wydane*, t. 1-4, Warszawa 1785; Zob. W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 75-77.

[50] W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku*, op. cit., s. 213; W. Góralski, *Recepcja Tridentinum*, op. cit., s. 77.

[51] Tamże.

sprawił, że większa część diecezji, łącznie z jej stolicą, znalazła się w zaborze pruskim. Natomiast całkowita utrata niepodległości po trzecim rozbiorze (1795) spowodowała zupełnie nowe warunki, w których przypadło funkcjonować Kościołowi na Mazowszu.

5. Synody biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w Drugiej Rzeczypospolitej

Okoliczność odzyskania przez Polskę niepodległości, a także wejścia w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego skłoniły biskupa Nowowiejskiego (1908-1941), od 1931 arcybiskupa tytularnego, do zwołania – po 194 latach zaniku aktywności synodalnej – kolejnego synodu diecezjalnego w 1927 roku.

Owocem obradującego w dniach 20-22 kwietnia w Płocku czterdziestego zgromadzenia synodalnego, zapowiedzianego cztery lata wcześniej, były obszerne statuty synodalne (w liczbie 215)[52]. Zostały one usystematyzowane w porządku przyjętym w KPK, a ich dyspozycje stanowią – po większej części – parafrazę odnośnych kanonów kodeksowych. Poza Kodeksem, wiodącym źródłem statutów są normy kolekcji *Leges dioecesanae* z 1906 roku biskupa Apolinarego Wnukowskiego (1904-1908)[53]. Ponieważ w statutach synodalnych nie doszło do wydania postanowień z zakresu prawa procesowego, czwarta księga zbioru została poświęcona prawu karnemu. Poszczególne księgi dzielą się na części, te zaś na tytuły. Jedynie księga I i IV nie obejmują części; księga IV składa się zaledwie z dwóch statutów. Na końcu zbioru zamieszczono 22 dokumenty (pisma i wzory odnoszące się

[52] *Constitutiones XL-mae Synodi Dioecesanae Plocensis Anno MCMXXVII diebus nempe 20,21,22 Aprilis ab Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Antonio Juliano Nowowiejski, Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae*, Plociae 1927; Zob. W. Góralski, A. Chmieliński, *Geneza, przygotowanie i przebieg synodu płockiego z 1927 roku,* „Studia Płockie" 19-20 (1991-1992), s. 365-378; W. Wybult, *Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego (1908-1941)*, Płock 2022, s. 13.

[53] *Leges dioecesanae Anno Domini 1906 latae*, Płock 1906; W. Wybult, *Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, op. cit., s. 28-32,

do różnych kwestii i dziedzin, w większości do funkcjonowania bractw i stowarzyszeń kościelnych)[54].

Drugi synod abp. Nowowiejskiego, zwołany stosownie do kan. 366 KPK i w trosce o dostosowania prawa diecezjalnego do przepisów synodu plenarnego z 1936 roku, odbyty 14 czerwca 1938 roku w Płocku, zaowocował przyjęciem 225 statutów ułożonych i tutaj według schematu kodeksowego, przy czym brak jest norm z prawa procesowego; dwa statuty z prawa karnego włączono (jako odrębną część) do księgi III, księgi zaś II i III składają się z części, te zaś z tytułów[55]. Do statutów dodano 25 dokumentów.

Zgodnie z zarządzeniem biskupa, po zapoznaniu się – podczas konferencji dekanalnych – z uchwałami synodu plenarnego, duchowieństwo zgłaszało uwagi, postulaty i wnioski dotyczące niezbędnej korekty statutów poprzedniego synodu, jak również na temat tego wszystkiego, co odnosiło się do potrzeb duszpasterzy i wiernych. Podczas obrad synodalnych omawiano statuty synodu z 1927 roku, uchwały synodu plenarnego oraz akty normatywne biskupa płockiego wydane po tymże roku. W ten sposób aktualizowane prawo diecezjalne, przy czym poprawki wniesiono do 29 statutów, dodano zaś osiem zupełnie nowych. Niezbędnych zmian dokonano również we wspomnianych aneksach (dokumentach)[56].

Niewątpliwie, osiągnięcia synodów wybitnego rządcy diecezji, przyszłego męczennika, m.in. w takich dziedzinach, jak wierni świeccy, stowarzyszenia, Akcja Katolicka, dni świąteczne czy relacje proboszcz – wikariusz, zasługują na uznanie[57].

---

[54] Zob. W. Góralski, *Źródła poznania prawa partykularnego diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 8 (1980), s. 55-56; Tenże, *Diecezja płocka i jej synody na przestrzeni wieków*, w: XLII Synod diecezji płockiej (1987-1991), red. W. Góralski, J. Mackiewicz, Płock 1992, s. 25-26.

[55] *Constitutiones XLI-mae Synodi Dioecesanae Plocensis Anno MCMXXXVIII die nempe 14 Iunii in basilica cathedrali celebratae*, Plociae 1938.

[56] W. Góralski, *Czterdziesty pierwszy synod płocki – 1938 r. (W pięćdziesiątą rocznicę)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 73 (1988), nr 7-9, s. 224-225 i 227.

[57] Zob. W. Góralski, *Synody płockie Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, „Notatki Płockie" 34 (1990), nr 3, s. 14-17; W. Wybult, *Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, op. cit., s. 232-234.

6. Odnowa synodalna Kościoła Płockiego w dobie Vaticanum II i nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego

Promulgowanie 25 stycznia 1983 roku przez Jana Pawła nowego, odnowionego w duchu Soboru Watykańskiego II Kodeksu Prawa Kanonicznego, w którym określono kształt synodu diecezjalnego (kann. 460-468), skłoniło biskupa Zygmunta Kamińskiego, administratora apostolskiego *sede plena* (1984-1988), a następnie biskupa płockiego (1988-1999) do zwołania 42. zgromadzenia synodalnego (pod hasłem „Przypatrzcie się, bracia, powołaniu waszemu", 1 Kor 1, 22-24), które trwało w latach 1987-1991; wzięły w nim udział 254 osoby, w tym także wierni świeccy (111 osób), co stanowiło całkowite *novum*. Jego głównym zadaniem było „natchnienie duchem Soboru Watykańskiego II duszpasterstwa i prawodawstwa diecezjalnego"[58].

W trwającym blisko trzy lata procesie przygotowawczym (realizowanym pod kierunkiem Komisji Głównej i Sekretariatu Synodu)[59] brali udział kapłani i wierni świeccy skupieni w poszczególnych zespołach parafialnych i środowiskowych. Przygotowaniem zaś projektu statutów przyszłego prawa diecezjalnego (w oparciu o materiały przedkładane przez owe zespoły) zajmowało się dziewięć Komisji Przygotowawczych (tematycznych)[60].

Obrady zgromadzenia synodalnego odbywały się podczas trzech sesji plenarnych, podczas których debatowano nad projektami uchwał końcowych, zaakceptowanymi przez rządcę diecezji.

Ujęte w sześciu księgach, stosownie do systematyki nowego KPK (szósta i siódma zostały połączone) postanowienia synodalne

[58] *List pasterski biskupa płockiego na Wieki Post zapowiadający rozpoczęcie 42. synodu płockiego, w: XLII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991)*, red. W. Góralski, J. Mackiewicz, Płock 1992, s. 227-228.

[59] Sekretarzem generalnym synodu był ks. Wojciech Góralski.

[60] Zob. W. Góralski, *Sprawozdanie z przebiegu prac przygotowawczych do czterdziestego drugiego synodu płockiego (7 V 1987- 7 VI 1988)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 74 (1989), nr 2, s. 64-65; Tenże, *Sprawozdanie z przebiegu prac przygotowawczych do czterdziestego drugiego synodu płockiego (2 VI 1989 - 5 VI 1990)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 75 (1990), s. 388-391.

(Normy ogólne, Lud Boży, Nauczycielskie zadanie Kościoła, Uświęcające zadanie Kościoła, Dobra doczesne Kościoła, Sankcje karne i procesy) objęły 465 punktów.

Poszczególne punkty zawierają zwięźle sformułowane normy prawne (z częstymi odwołaniami się do postanowień Kodeksu Prawa Kanonicznego), co sprawia, że synod miał charakter zdecydowanie jurydyczny, zgodnie zresztą z zamysłem ustawodawcy synodalnego. Można więc powiedzieć, że postanowienia synodalne były niejako „pasem transmisyjnym" wprowadzającym normy kodeksowe do prawa diecezjalnego.

Poza statutami, owocem synodu było przyjęcie dwudziestu trzech aneksów (instrukcje, regulaminy i statuty odnośnych organów i instytucji diecezjalnych oraz wspólnot).

Niecodzienne było zakończenie synodu, które miało miejsce 7 czerwca 1991 roku w katedrze płockiej, odbyło się bowiem w obecności Ojca świętego Jana Pawła II, który w swoim przemówieniu, po nawiązaniu do dawnych synodów płockich (m.in. A.J. Nowowiejskiego), powiedział: „Synod obecny podejmuje wyzwanie nowych czasów. Jest bardziej niż inne synody dawniejsze dziełem wspólnym całego ludu Bożego […] Chrystus, On jest dla wszystkich drogą i prawdą, i życiem (J 14,6). Jemu też – Sercu, które jest źródłem i zjednoczeniem serc wszystkich – polecam prastary Kościół płocki na jego drogach ku nowym czasom i nowym zadaniom"[61].

Po 21 latach, z inicjatywy biskupa Piotra Libery (od 2007 roku) odbył się kolejny synod (2012-2015) pod hasłem „Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość". Zgromadzenie to, w którym uczestniczyło 336 osób (w tym 152 osoby świeckie i siostry zakonne), miało charakter zarówno jurydyczny, jak i duszpasterski. Cel jurydyczny oznaczał uporządkowanie diecezjalnego prawa partykularnego, jurydyczny zaś polegał na „przyjęciu formuły synodalnej, w której ustanowione przez biskupa komisje synodalne

[61] *Przemówienie Ojca świętego Jana Pawła II w dniu 7 VI 1991 r. w katedrze płockiej na zakończenie 42. Synodu Płockiego*, w: *XLII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991)*, s. 250.

przygotowują opracowania: historyczne, teologiczne i pastoralne danego tematu czy zagadnienia"[62]. Cel pastoralny był realizowany również w ten sposób, że „każda parafialna rada duszpasterska stała się jednocześnie parafialnym zespołem synodalnym. Analogiczne zespoły wyłoniły także inne instytucje diecezjalne, ruchy i stowarzyszenia"[63].

Odnośne komisje tematyczne (w liczbie trzynastu) przygotowywały szkice dokumentów (*Zeszyty synodalne*) na daną sesję synodalną (odbyły się cztery, nie licząc sesji inauguracyjnej), które były wysyłane do zespołów pracujących w diecezji. Te ostatnie, po zapoznaniu się z *Zeszytami*, kierowały na postawione przez komisje pytania oraz zgłaszały swoje uwagi do Sekretariatu Synodu, które z kolei trafiały do Komisji Głównej[64].

Obfite uchwały synodalne obejmują dwie części: 1) Dekrety synodalne, inaczej dokumenty główne (przygotowane przez poszczególne Zespoły tematyczne); 2) Statuty instytucji kościelnych, instrukcje, regulaminy, wskazania i wytyczne. Dekrety „nie zawierają – jak dawniej – samych tylko statutów, lecz poszerzone opracowania wybranej płaszczyzny życia i posługi Kościoła Płockiego. Każdy z tych obszernych dekretów składa się z reguły z: wstępu, trzech rozdziałów – historycznego, socjologiczno-pastoralnego oraz prawno-duszpasterskiego (zarządzenia, postulaty, zachęty) i zakończenia"[65].

Promulgowania uchwał synodalnych biskup płocki dokonał 5 grudnia 2015 roku[66].

[62] H. Seweryniak, *Słowo redakcyjne*, w: *Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość. XLIII Synod Diecezji Płockiej*, Płock 2015, s. 8-9.
[63] Tamże, s. 9.
[64] Sekretarzem generalnym synodu był ks. Jan Krajczyński.
[65] H. Seweryniak, *Słowo redakcyjne*, op. cit., s. 13.
[66] *Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość. XLIII Synod Diecezji Płockiej*, op. cit., s. 5.

Zakończenie

W dziejach ustawodawstwa synodalnego znaczącą cezurę stanowił Sobór Trydencki. Zainicjowana wówczas reforma i odnowa Kościoła stała się wyzwaniem zarówno dla poszczególnych Kościołów lokalnych, jak i dla prowincji kościelnych i diecezji.

Głównym, a przy tym dobrze sprawdzonym narzędziem, poprzez które miała się dokonywać posoborowa reforma i odnowa, wskazanym zresztą przez sam Sobór (Sess. 24, c. 2 de ref.), były synody: prowincjale i diecezjalne. Dotyczyło to również Kościoła w Polsce, który dokumenty soborowe przyjął oficjalnie na synodzie prowincjalnym piotrkowskim 19 maja 1577 roku.

Złożony i – jak się okazało – długotrwały proces przyswajania sobie reformy trydenckiej przez diecezję płocką miał swój początek w okresie rządów bp. Piotra Dunin Wolskiego, a w szczególności bp. Wojciecha Baranowskiego. Ich następcy dzieło to kontynuowali, starając się utrwalać i wprowadzać w życie to, co z niemałym trudem udało się osiągnąć wymienionym reformatorom doby potrydenckiej.

Jakkolwiek nieznane są akta synodu bp. Marcina Szyszkowskiego z 1612 roku, to jednak zwołana przezeń w 1608 roku do Pułtuska kongregacja dziekanów oraz inne dokonania pozwalają przyjąć, iż synod ten odegrał swoją rolę w procesie recepcji reformy.

Zdecydowanym kontynuatorem dzieła soborowej odnowy diecezji był niewątpliwie bp Stanisław Łubieński, którego synod z 1632 roku powziął znaczące i poniekąd nowatorskie postanowienia, choćby w zakresie dokształcania duchowieństwa. Drugi synod wymienionego rządcy diecezji (ściśle kongregacja) nie miał charakteru reformatorskiego.

Niemałą rolę należy przypisać synodowi biskupa Karola Ferdynanda Wazy z 1643 roku: już zwołując go, zaznaczył, iż chodzi mu o realizowanie postanowień Soboru Trydenckiego. I jakkolwiek obszerne statuty synodalne nie prezentują szczególnie

nowych rozwiązań, to jednak kładą nacisk na to, co uznawano za istotę reformy: poprawę życia i obyczajów kleru; odnośne normy nie szczędziły przy tym sankcji karnych.

W nurt działań reformatorskich szczególnie znacząco wpisał się bp Andrzej Chryzostom Załuski. Punktem kulminacyjnym jego działalności ustawodawczej stał się synod z 1698 roku. Charakter reformatorski statutów tego zgromadzenia zaznaczył się w wielu dziedzinach. Niewątpliwym mankamentem było zaniechanie edycji tychże statutów, które ujrzały światło dzienne dopiero w 1984 roku[67].

Jakkolwiek bp Ludwik Bartłomiej Załuski, któremu przypadło rządzić diecezją w szczególnie trudnych okolicznościach, nie odbył synodu, niemniej jednak poczynione przezeń dokonania upoważniają do uznania go za zdecydowanego rzecznika reformy.

Ostatnim akordem w trwającym długim ciągu synodów płockich okresu I Rzeczypospolitej był synod bp. Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego z 1733 roku, na którym podjęto udaną próbę kodyfikacji prawa diecezjalnego w duchu trydenckim.

Jakkolwiek biskup płocki Michał Jerzy Poniatowski (1773-1785) nie zdecydował się na odbycie synodu (prawdopodobnie zamierzał go zwołać), to nie ulega wątpliwości, iż w swojej rozległej aktywności kościelnej (mimo równie bogatej działalności publicznej) okazał się wybitnym, otwartym na nowe prądy reformatorem.

Wznowiona w II Rzeczypospolitej przez bp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego działalność synodalna obejmująca synody z 1927 i 1838 roku była ukierunkowana na recepcję Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku i stanowiła znaczący impuls dla życia diecezjalnego.

W dobie Vaticanum II i posoborowego Kodeksu Prawa Kanonicznego zainicjowany przez bp. Zygmunta Kamińskiego

[67] Statuty Kapituły Katedralnej w Płocki z 1784 roku, oprac. W. Góralski, Lublin 1982, ss. 94.

synod z lat 1987-1991 stał się znaczącym narzędziem w procesie wprowadzania w życie postanowień tego zbioru.

Niejako uzupełnieniem tego zgromadzenia synodalnego stał się synod z lat 2012-2015 (o profilu bardziej duszpasterskim) bp. Piotra Libery.

W trwającym więc w diecezji płockiej przez stulecia *iter reformandi*, zarówno po Tridentinum, jak i po Vaticanum II, nie zbrakło wybitnych pasterzy, którym sprawa reformy i odnowy Kościoła Płockiego leżała mocno na sercu.

Bibliografia

Źródła

Akta synodu z 1593 r., w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, Warszawa 1952, s. 295-355.

Constitutiones et Decreta in Dioecesana Synodo Plocensi, quam pro Serenissimo Principe ac Reverendissimo Dno Domino Carolo Ferdinando Dei gratia Principe Poloniae et Sveciae Episcopo Plocensi [...] Perillustris et Adm. Reverenus D. Siumon Kołudzki Praepositus Gnesnen., Scholasticus Vladislavien., Custos Plocen. Canonicus Cracovien., S.R.M. Secretrarius cum universo Dioecesis clero in ecclesia cathedrali Plocensi habuit Anno Dni M.DCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus condita [bm i rw].

Constitutiones XLI-mae Synodi Dioecesanae Plocensis Anno MCMXXXVIII die nempe 14 Iunii in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1938.

Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanae Plocensis sub Illustrissimo Excellentissimo Reverendissimo Domino D. Andrea Stanislao Kostka in Załuskie Załuski Dei et Apostolicae gratia Episcopo Plocensi […] Pultoviae Anno Domini MDCCXXXIII, Die 4 Augusti celebratae, Varsaviae, Typis Collegii Regii Societatis Jesu, Anno D. 1735.

Constitutiones XL-mae Synodi Dioecesanae Plocensis Anno MCMXXVII diebus nempe 20,21,22 Aprilis ab Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Antonio Juliano Nowowiejski, Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae, Plociae 1927.

Constitiutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium authoritate synodi provincialis Gembicianae per deputatos recognitae, iussu vero et opera [...] Ioannis Wężyk [...] editae, Cracoviae 1630.

Epistola pastoralis ad Parochos Dioecesis Cracovien. Bernardus Maciejowski, Dei gratia Episcopus Cracovien. Dux Severien., w: *Constitutiones Synodi Dioecesanae Cracoviensis, celebratae Anno Domini M.DC.I, X. Kal. Iunii, Cracoviae in Officina Architypogr. Regia Lazari, Anno Dni M.DC.I.*

Leges dioecesanae Anno Domini 1906 latae, Płock 1906.

List pasterski biskupa płockiego na Wieki Post zapowiadający rozpoczęcie 42. synodu płockiego, w: XLII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991), red. W. Góralski, J. Mackiewicz, Płock 1992, s. 227-228.

Przemówienie Ojca świętego Jana Pawła II w dniu 7 VI 1991 r. w katedrze płockiej na zakończenie 42. Synodu Płockiego, w: *XLII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991)*, Płock 1992, s. 248- 250.

Rozporządzenie synodalne z 1589 r., w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6. Warszawa 1952, s. 279-291.

Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego, etc. do diecezji płockiej wydane, t. 1-4, Warszawa 1785.

Statuty synodu płockiego bpa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 roku, wyd. W. Góralski, Płock 1984 (*Statuta synodalna Plocensis Dioecesis MDCXCVIII*).

Synod biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r., w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 163-168.

Synod biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1733 r., w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 169-176.

Synod z 1586 roku, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6: *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 266-275.

Synodus Dioecesana Plocensis, ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Stanislao Łubieński, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Plocensi, in sua Ecclesia Cathedrali, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo

Secundo, tribus diebus ultimis Aprilis, cum universo Dioecesis Clero celebrata, Varsaviae, in Officina Ioannis Rossowski, S.R.M. Typographi, Anno Domini 1632.

Synodus dioecesana Plocensis Anno MDXCIII celebranta, praesidente Reverendissmo D. Alberto Baranowski D.G. Episcopo Plocensi, Ceacovae, Typis Andreae Petricovii, Anno dni MDXCIII (1593).

Synodus dioecesana Plocensis II a Reverendissimo Domino Alberto Baranowski, Episcopo Plocensi, habita Anno Domini MDCIII, Cracoviae, in Officina Andreae Petricovii, Anno Domini 1604.

Synody biskupa Stanisława Łubieńskiego 1627-1640, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 155;

Literatura

Czapliński W., *Łubieński Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków -Gdańsk 1973, s. 498-501.

Gapiński W., *Synod diecezji płockiej z 1698 r.*, „Studia Płockie" 6 (1978), s. 155-166.

Góralski W., *Albin Łuczkowski, Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632, Roma 1981. Pontificia Studiorum Universitas A.S. Thomae Aq. In Urbe, Facultas Iuris Canonici, ss. 100* (rec.), „Miesięcznik Pasterski Płocki" 73 (1988), nr 1-3, s. 51-54.

Góralski W., *Andrzej Chryzostom Załuski, biskup płocki 1692-1698. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej*, Warszawa 1987.

Góralski W., *Czterdziesty pierwszy synod płocki – 1938 r. (W pięćdziesiątą rocznicę)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 73 (1988), nr 7-9, s. 218-229.

Góralski W., *Diecezja płocka i jej synody w okresie potrydenckim (szkic do badań nad recepcją soboru trydenckiego w świetle ustawodawstwa synodów diecezjalnych)*, „Studia Płockie" 14 (1986), s. 159-186.

Góralski W., *Diecezja płocka i jej synody na przestrzeni wieków*, w: XLII Synod diecezji płockiej (1987-1991), red. W. Góralski, J. Mackiewicz, Płock 1992, s. 11-26.

Góralski W., *Eucharystia w statutach synodu płockiego z 1733 roku*, „Prawo Kanoniczne" 30 (1987), nr 3-4, s. 49-62.

Góralski W., *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)*, w: *Dzieje Płocka*, t. 1: *Historia miasta do 1793 roku*, wyd. 3, red. M. Kallas, Płock 2000, s.161-184.

Góralski W., *Nieznane statuty synodu płockiego z 1698 r.*, „Prawo Kanoniczne" 26 (1983), nr 3-4, s. 101-111.

Góralski W., *Obsada biskupstwa płockiego z 1692 r. z nominacji Jana III Sobieskiego*, „Notatki Płockie" 26 (1982), nr 1/110, s. 20-24.

Góralski, *Odnowa duszpasterska w diecezji płockiej w świetle synodu z 1593 r.* „Studia Płockie" 10 (1982), s. 115-131.

Góralski W., *Recepcja Tridentinum w diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 45 (2017), s. 5-80.

Góralski W., *Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku*, Płock 1983.

Góralski W., *Sprawozdanie z przebiegu prac przygotowawczych do czterdziestego drugiego synodu płockiego (7 V 1987 - 7 VI 1988)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 74 (1989), nr 2, s. 64-65.

Góralski W., *Sprawozdanie z przebiegu prac przygotowawczych do czterdziestego drugiego synodu płockiego (2 VI 1989 - 5 VI 1990)*, „Miesięcznik Pasterski Płocki" 75 (1990), s. 388-391.

Góralski W., *Synody płockie Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, „Notatki Płockie" 34 (1990), nr 3, s. 14-17.

Góralski W., *Synody płockie – historia i współczesność*, „Notatki Płockie" 35 (1991), nr 1, s. 21-24.

Góralski W., *Uchwały administracyjne synodu płockiego z 1593 r.* „Prawo Kanoniczne" 25 (1982), nr 1-2, s. 114-120.

Góralski W., *Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej – stan badań oraz postulaty badawcze*, „Studia Płockie" 7 (1979), s. 174-186.

Góralski W., *Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 13 (1985), s. 113-131.

Góralski W., *Źródła poznania prawa partykularnego diecezji płockiej*, „Studia Płockie" 8 (1980), s. 43-59.

Góralski W., Chmieliński A., *Geneza, przygotowanie i przebieg synodu płockiego z 1927 roku,* „Studia Płockie" 19-20 (1991-1992), s. 365-378.

Grzybowski M., *Formacja intelektualna i moralna duchowieństwa diecezji płockiej w czasach rządów bp. M.J. Poniatowskiego (1773-1785)*, „Studia Płockie" 4 (1976), s. 77-144.

Grzybowski M., *Życie religijno-moralne w diecezji płockiej w czasach rządów bpa M.J. Poniatowskiego* (1773-1785), „Studia Płockie" 4 (1976), s. 105-111.

Kisiel D., *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji płockiej*, Pułtusk 2004.

Kozłowski, T., *Synod płocki z 1733 roku. Studium historyczno-prawne*, Lublin-Płock 1995 (mps w Bibl. KUL JP II).

Łuczkowski A., *Il sinodo diocesano di Płock dell'anno 1632*, Roma 1981.

Müller W., *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku do rozbiorów*, „Studia Płockie" 3 (1975), s. 153-226.

Seweryniak H., *Słowo redakcyjne*, w: *Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość. XLIII Synod Diecezji Płockiej*, Płock 2015, s. 7-14.

Surmacz J., *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, „Studia Płockie" 4 (1976), s. 145-184.

Wybult W., *Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego (1908-1941)*, Płock 2022.

Ziółkowski K., *Synod płocki z 1643 roku*, Lublin 1988 (mps w Bibl. KUL JP II).